

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 8, Temmuz/July 2022, ss. 679-696.

Geliş Tarihi–Received Date: 14.12.2021 Kabul Tarihi–Accepted Date: 28.03.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

ALTAYLI RESSAM ÇOROS-GURKİN'İN ESERLERİNDE ALTAY ŞAMANİZMİ

 ALİ TORAMAN*

 10.53718/gttad.1036292

ÖZ

Tarihi çok eskilere dayanan ve birçok bilim adamı tarafından Türklerin en eski yurtlarından biri olarak kabul edilen Altaylar günümüzde birkaç devletin sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu devletler içerisinde Altay coğrafyasının en büyük bölümüne sahip olanı Rusya'dır. Rusya sınırları içerisinde kalan kısımları da kendi içerisinde iki bölgeye ayrılmıştır. Bunlardan birinci bölge doğrudan Rusya toprağıdır ve Altay Bölgesi olarak adlandırılır. İkinci bölge ise Rusya'ya bağlı özerk bir cumhuriyettir ve Altay Cumhuriyeti olarak adlandırılmıştır. Altayların başka bir parçası Kazakistan'ın kuzeydoğu sınırları içerisinde kalır ve burası Kazakistan Altayları olarak adlandırılır. Diğer bir kısmı ise Doğu Türkistan'ın en kuzey sınırları içerisinde kalır. Son olarak Altayların önemli bir kısmı da günümüz Moğolistan sınırları içerisinde kalmaktadır. Günümüzde Altay Türkleri dediğimiz zaman ise özellikle Altay Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk nüfusu aklımıza gelir. Grigoriy İvanoviç Çoros-Gurkin de günümüz Altay Cumhuriyeti sınırları içerisinde doğmuş bir Altay Türkü'dür ve iyi bir ressamdır. Çoros-Gurkin, Altay Türklerinin Çoros boyuna mensuptur. İlköğrenimini Altay'da yaptıktan sonra Sankt-Petersburg'a giderek orada resim dersi almış, iyi bir ressam olarak Altay'a geri dönmüştür. Doğup büyüdüğü Altayları çok seven Çoros-Gurkin, geri döndükten sonra bütün ömrünü Altay Türklerinin ve Altay'ın ilerlemesi, gelişmesi, yüksek medeniyet seviyesine çıkması için harcamıştır. O, öncelikle bir sanat okulu açmayı planlamış, bu sanat okulu vasıtasıyla Altay Türk'ü gençlerin iyi bir eğitim alması, aydın birer birey olmaları yönünde çaba harcamıştır. Diğer taraftan Altayların bağımsızlığı uğruna da birçok mücadele vermiştir. Altayların bağımsızlığı konusunda hem siyasi hem de kültürel alanda faaliyet göstermiştir. 1917-1919 yılları arasında Dağlık Altay Duması'nın liderliğini yapmış, Altay'ın bağımsız bir cumhuriyet ve Altay Türklerinin de herkesle eşit haklara sahip olabilmesi için çalışmalar yürütmüştür. Kültürel alanda ise çalışmalarına özgür ve bağımsız bir Altay temasını yerleştirmeye çalışmıştır. Han-Altay isimli tablosu onun bu konudaki en önemli çalışmalarındandır. Vatanı uğruna yaptığı mücadeleler sonucunda Sovyet iktidarı tarafından önce hapse atılmış daha sonra da katledilmiştir. Çoros-Gurkin, hayatı boyunca resmettiği Altayların doğası, coğrafyası, tarihi, kültürü, inançları hakkında birçok eser ortaya koymuştur. Resimlerinin, tablolarının, çizimlerinin ve diğer eserlerinin toplam sayısı beş bini bulmaktadır. Halkın inanç dünyasıyla ilgili en çok Şamanizm konusunu içeren resim ve tablolar yapmıştır. Ressamın Altay Şamanlığı konusunda yaptığı eserler büyük oranda gözlemlerine dayanmaktaydı. Bu konuyu işlerken Altay coğrafyasındaki tarihi eserlerden olabildiğince faydalanmıştır. Kaya resimleri başta olmak üzere, Şamanizm'le ilgili birçok tarihi eseri yerinde inceleyerek resimlerine konu edinmiştir. Çoros-Gurkin, Şamanizm temalı konuları işlerken Şamanlarla da görüşerek, onların verdiği bilgileri görsel ortama aktarmaya çalışmıştır. Kendi dönemindeki şamanlarla görüşmesi ve bilgi toplaması, sonrasında ise bu bilgileri eserlerinde kaydetmesi, o dönemdeki Şamanlar ve Şamanların yaptığı faaliyetler hakkında doğrudan bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Bu bilgileri aktarırken zaman zaman yazıyı da kullanmış, yaptığı resimlerin belli kısımlarına açıklamalar yazmıştır. Bu yüzden onun eserleri Altay Şamanlığı konusunda kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Altay, Şamanizm, Çoros-Gurkin, Altay Türkleri, Kültür, Sanat.

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Amasya/TÜRKİYE, E-Posta: alitoraman84@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8513-9148.

ABSTRACT

The Altays, whose history dates back to ancient times and is considered by many scientists to be one of the oldest homelands of the Turks, are located within the borders of several states today. Among these states, Russia is the one with the largest part of the Altai geography. The parts within the borders of Russia are also divided into two regions. The first of these is directly on the territory of Russia and is called the Altai Territory. The second region is an autonomous republic under Russia and was named the Altai Republic. Another part of the Altai lies within the northeastern borders of Kazakhstan and is called the Kazakhstan Altai. Another part remains within the northernmost borders of East Turkestan. Finally, a significant part of the Altays remains within the borders of present-day Mongolia. Today, when we say Altai Turks, we think of the Turkish population living in the Altai Republic. Grigoriy Ivanovich Choros-Gurkin is also an Altaic Turk, born within the borders of today's Altai Republic, and is a good painter. Choros-Gurkin belongs to the Choros tribe of Altai Turks. After completing his primary education in Altai, he went to Saint-Petersburg and took painting lessons there, and returned to Altai as a good painter. Choros-Gurkin, who loved the Altays where he was born and grew up, spent his whole life for the progress, development and high civilization level of the Altai Turks and Altai after he returned. He first planned to open an art school, and through this art school he made efforts to ensure that Altai Turkish youth receive a good education and become enlightened individuals. On the other hand, he gave many struggles for the independence of the Altays. He has been active both in the political and cultural fields for the independence of the Altays. He was the leader of the Mountainous Altai Duma in 1917-1919, and he worked for Altai to be an independent republic and for Altai Turks to have equal rights with everyone. In the cultural field, he tried to place a free and independent Altaic theme in his work. The painting named Han-Altay is one of his most important works on this subject. As a result of his struggles for the sake of his homeland, he was first imprisoned and then murdered by the Soviet government. Throughout his life, Choros-Gurkin painted many pictures about the nature, geography, history, culture and beliefs of the Altays. The total number of his paintings and other works reaches five thousand. He made paintings that mostly included the subject of Shamanism related to the belief world of the people. The works of the painter on Altaic Shamanism were largely based on his observations. While processing this subject, he benefited as much as possible from the historical artifacts in the Altai geography. He went and saw many historical works related to Shamanism, especially the petroglyphs, and made them the subject of his paintings. Choros-Gurkin also met with shamans while dealing with shamanism-themed topics and tried to transfer the information they gave to the visual environment. Meeting with the shamans of his time and collecting information, and then recording this information in his works, allows us to obtain direct information about the shamans of that period and the activities of the shamans. While conveying this information, he also used writing from time to time and wrote explanations for certain parts of the pictures he made. Therefore, his works are a source on Altai Shamanism.

Keywords: Altai, Shamanism, Choros-Gurkin, Altai Turks, Culture, Art.

GİRİŞ

Çoros-Gurkin, Altay Türklerinin ilk profesyonel ressamıdır. Aynı zamanda günümüzdeki Altay Cumhuriyeti sınırları içerisinde ilk sanat okulunu açarak, öğrenci ve ressam yetiştiren bir öğretmendir. Açtığı sanat okuluyla Altay Türkleri arasında eğitim ve öğretim faaliyetlerini yaymayı ve Altay Türklerinin aydınlanmasını sağlamayı amaçlayan Gurkin, çok sayıda öğrenci yetiştirmiş ve sayısız eser ortaya koymuştur. Onun resimlerinin, tablolarının, çizimlerinin toplam sayısı beş binden fazladır. Çoros-Gurkin'in yaptığı resimler, çizimler büyük oranda Altayların coğrafyası, doğası; Altay Türklerinin kültürleri, inançları, örf-adetleri, tarihleri gibi konuları içermiştir. Bundan dolayı onun çalışmalarında Altay Türklerinin inançlarını da görmek mümkündür. Tablolarında Altaylarda gözlemediği Şamanlar ve onların ayinleri hakkında, Şamanizm'e ait bir takım unsurlar hakkında çeşitli çizimler ve resimler ortaya koymuştur. Bu tablolarda Çoros-Gurkin, yaşadığı dönemdeki gerçek hayatta gözlemediği Şamanların genel görünüşleri ve faaliyetleri hakkında birçok görsel bilgi verir. Diğer taraftan bu tabloları oluştururken Altaylarda karşılaştığı tarihi eserlerden de faydalanır. Örneğin; Altaylarda yer alan ve tarihi çok eskilere dayanan birçok kaya resmi üzerinde gördüğü tasvirler de çalışmalarının konusu olmuştur.

1. Çoros-Gurkin'in Hayatı, Sanat Okulu ve Çalışmaları

Altay Türklerinin Çoros boyundan olan Grigoriy İvanoviç Çoros-Gurkin, 1870'te günümüz Altay Cumhuriyeti'nin başkenti Gorno-Altaysk şehrinin güneyinde bulunan Ulala adındaki köyde doğmuştur. Sekiz yaşındayken bu köydeki ilkokula başlamış, on üç yaşlarında buradan mezun olmuştur. İlerleyen zamanlarda bir taraftan Paspaul ve Ulala köylerinde öğretmenlik yapmaya başlamış, diğer taraftan Ulala'da ve Biysk'te resim sanatıyla uğraşmıştır. 1896'da Etnograf ve Türkolog A.V. Anohin ile tanışmış ve onun resim dersi alması konusundaki tavsiyesiyle St. Petersburg'a gitmiştir. St. Petersburg'da İ.İ. Şişkin ile tanışmış ve ondan sekiz ay

kadar ders almıştır.¹ 1899'da Petersburg Resim Akademisine alınmış ve burada dört yıl eğitim görmüştür. Aynı zamanda Altay masallarını toplamaya başlamış, 1926'da Rus şair O. Vyatkin ile Altay masallarını Rus dilinde yayınlamışlardır.² 1903'te günümüz Altay Cumhuriyeti'ne bağlı Çemalsk bölgesinin Anos adındaki köyüne yerleşmiş ve burada bir ev inşa etmiştir. Resim sanatını bu evde sürdürmüş ve çok sayıda yapıt meydana getirmiştir. En ünlü resim ve tablolarını da Anos'ta yapmıştır.³

Bu gelişmelerden sonra Çoros-Gurkin'in 1931'de Altay'da bir sanat okulu açılması yönünde çalışmalar yürüttüğünü görüyoruz. Kendisi de Altay Türk'ü olan Çoros-Gurkin, sanat okulu ve eğitim hayatıyla Altay Türklerinin gelişmesi, aydınlanması, medeniyette yüksek değerlere ulaşması ve ilerlemesi için çaba harcamıştır. Bu hedef doğrultusunda 1931 yılında günümüz Altay Cumhuriyeti'nin başkenti Gorno-Altaysk'ta Altay Türklerinin ilk sanat okulu olma özelliği gösteren Ulala ve Oyrot Sanat Okulu adını taşıyan eğitim kurumunu açmayı başarmıştır. Bu okul Altay'daki Türk gençlerinin aldıkları eğitim doğrultusunda, sanatsal alandaki bilgi ve yetkinliklerini resim ve tablolardan ev inşası ve resmi binaların yapımına, ev eşyası, elbise hazırlanması, ağaç oymacılığı, tasarım uzmanlığı gibi alanlara uygulama konusunda faaliyet göstermeyi amaçlamıştır. Okulda mesleki eğitimlerin yanı sıra fen ilimleri de yer almıştır. Bu okul on yıl boyunca eğitim-öğretim hayatına devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle eğitim hayatı sekteye uğramış, burada yetişen öğrencilerden birçoğu cepheye gitmiştir. Savaştan sonra ise ya geri dönememişler ya da döndükten sonra mesleklerini icra edememişlerdir.⁴

Çoros-Gurkin, eğitim-öğretim ile ilgili çalışmaların yanında, toplumsal ve siyasi faaliyetlerle de meşgul olmuştur. Onun hedefi Altay Türklerinin sadece sanat ve eğitimde gelişmesi değildi. O, aynı zamanda Altay Türklerinin özgürlüğü ve bağımsızlığı için de faaliyetler yürütmüştür. 1917-1919 yıllarında Dağlık Altay Duması'nın liderliğini yapmış, Altay'ın özerk bir cumhuriyet ve Altay Türklerinin de herkesle eşit haklara sahip olabilmesi için çalışmalar yürütmüştür. 1917 Bolşevik devriminden endişe duyan Çoros-Gurkin, tüm Güney Sibirya Türklerini içine alacak *Karakorum* adında bir devlet kurma teşebbüsünde de bulunmuştur. Bu amaç uğruna küçük bir birlik dahi kurarak faaliyetlerini bu yönde de yürütmüştür. Ama ne yazık ki amaçlarına ulaşamamıştır. Sovyet iktidarı önce Çoros-Gurkin'i *halk düşmanı* olarak ilan etmiş, daha sonra da tutuklayarak hapse atmıştır. Ardından iki oğluyla birlikte Moğolistan'a sürgüne gönderilmiştir. Sürgünden döndükten sonra yine faaliyetlerini yürütmeye devam etmiş, özgür ve bağımsız bir Altay fikrini eserlerine de yansıtmıştır. Han-Altay adlı tablosunun ikinci çiziminde Altayların kötü günler yaşadığı fikrini vermeye çalışmış ve bundan dolayı da 1937 yılında tekrar tutuklanmıştır. Aynı yıl bir tuğla fabrikasına kapatılarak burada sorguya çekilmiş, bu olaydan sonra da kendisinden bir daha haber alınamamıştır. Altayların bağımsızlığı ve özgürlüğü için yaptığı çalışmalar ve mücadelelerden dolayı Sovyet iktidarı tarafından katledilmiştir.⁵ Arkasında sayısız eser bırakan Çoros-Gurkin, Altayların kültürü, tarihi, inançları, coğrafyası konusunda araştırmalar yapmış ve bunları eserlerinin ana teması olarak kullanmıştır. İnanç konusunda en çok işlediği tema ise Şaman ve Şamanlık ile alakalı konular olmuştur.

2. Altay Şamanizm'inin Tanımına Dair Kısa Notlar

Şamanizm hakkında çeşitli yorum ve tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları Şamanizm'i bir din, bir inanç olarak kabul ederken, bazıları da onu dünyevi işlerde rol oynayan ve tedavi yönteminin ön plana çıktığı bir inanış olarak kabul eder. Bu konuyla ilgili çalışmalar yapmış bazı bilim adamlarının görüşlerini aşağıda birtakım örnekleriyle birlikte aktarmaya çalıştık.

Altay Şamanizm'i üzerine çalışmaları bulunan U. Harva, bu konuyu şu şekilde açıklamıştır: *Sibirya halklarının ilkel ruh inançlarına dayanan dünya görüşlerine Şamanizm adı verilir. Bunun sebebi, bir nevi büyücü olan şamanın bu dünya görüşünde dikkate değer bir rol oynamasıdır.*⁶ L.P. Potapov ise Şamanizm'in bir din olarak ele alınması konusuna değinmiştir.⁷ A. İnan da Şamanizm'i din olarak kabul etmiş⁸ ve *Şamani dininde olan en eski Türkler Altaylarda görülür* şeklinde kaydetmiştir.⁹ M. Eliade ise Şamanizm'i bir din olarak kabul etmez, her ne kadar Türk-Tatar halklarının dini yaşamlarına egemen olsa da bir din olarak kabul edilmeyeceğini

¹ N.P. Gonçarik, "140 Let so Dnya Rojdeniya Hudojnika G.İ. Çoros-Gurkina (1870-1937)", *Altay Kray 2010: Kalendar Znamenatelnyh i Pamyatnyh Dat*, Novosibirsk 2010, s. 7.

² İbrahim Dilek, "Altay Curokçı (Ressam) Grigory İvanoviç Çoros-Gurkin ve Han-Altay Tablosu", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 4, Güz 1997, s. 179-180.

³ İ.A. Bedereva, *Evolutsiya Folkloro-Mifologičeskoj Sistemi v Ruskoj Literature Gornogo Altaya*, Gorno-Altaysk 2011, s. 13-26.

⁴ Ali Toraman, "Altay Türklerinin İlk Sanat Okulu ve Çoros-Gurkin", *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 03, Sayı 01, 2018, s. 124.

⁵ Ali Toraman, "Grigoriy İvanoviç Çoros-Gurkin (Hayatı, Eserleri ve Altay Türklerinin Bağımsızlığı İçin Mücadelesi)", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Bahar 2018, s. 94-97.

⁶ Uno Harva, *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, Çev. Ömer Suveren, Ofset Yayın Matbaacılık, İstanbul 2015, s. 363.

⁷ L.P. Potapov, *Altay Şamanizmi*, Çev. Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya 2012, s. 120.

⁸ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara 1986, s. 1-2.

⁹ Abdülkadir İnan, "Türk Şamanizmi Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler II*, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 390.

kaydeder.¹⁰ Türkiye’de Dinler Tarihi ve Türk Dini Tarihi üzerine değerli çalışmaları bulunan H. Güngör de Şamanizm’i bir din olarak kabul etmez,¹¹ Şaman ve Şamanizm konusunu şu şekilde tanımlar:¹²

“Paleolitik dönemden beri var olduğuna şahit olduğumuz, temelini ruhlara inanış ve onlarla ilişkinin oluşturduğu Şamanizm, avcı toplumlarda av ile avcı arasındaki ilişkiden ibaret olup asla bir din değildir. Başka bir açıdan bakıldığında ise o, insanların yaşadığı dünyaya paralel bir ruhlar dünyası olduğunu kabul eden dünyevi işlerde ruhların desteğini sağlamak için başvurulan *vecd* ve *tedavi* yöntemidir. Şamanizm’in merkezinde *şaman* yer alır. Şaman, etnolog ve antropologlarca rahip, büyücü, hekim, ruh güdücüsü, ruh avcısı olma özelliklerine sahip kimsedir. Bu niteliklere sahip şaman aynı zamanda bir *extase=vecd* ustasıdır. O bilinçli bir hâlde kendinden geçerek başka bir bilinç hâline yükselir. Onun temel görevi, insanlar lehine ruhlarla insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek, insanları kötü ruhların etkisinden, zararlarından korumaktır.”

Son zamanlarda yapılan araştırmalarda genel olarak Şamanizm, bir din, bir inanç olarak değil, bir inanış biçimi olarak tanımlanır. Burada inanç kavramını: Tanrıya, bir dine inanma şeklinde; inanış kavramını ise: Geleneklere dayalı birtakım pratikler olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Buradan hareketle Türklerin eski inançlarını genel olarak Gök Tanrı dinine, birtakım pratik uygulamalara bağlı inanışlarını da Şamanlığa (Kamlık) dayandırmak mümkün gözükmemektedir.

Bu pratik uygulamalarda Şamanların üzerine düşen birtakım görevler vardır ve bu görevleri icra sırasında Şaman’a kendine has elbisesi, davul ve tokmağı, çeşitli diğer yardımcı unsurları eşlik eder. Şamanın asıl görevi ise ruhlarla temasa geçmek ve onları insanların lehine yönlendirmektir. Şaman bu işi yaparken kendine has bir törenle transa geçer ve bu sırada ruhlarla görüşür, ruhların onu yönlendirmesi ile sorunu çözmeye çalışır. Bu işlem sırasında Şamanın elbisesi onu kötü ruhlardan koruyacak bir zırh görevi görür. Davul da Şaman ayin ve törenlerinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü ayin sırasında Şaman, yardımcı ruhlarını davulun iç kısmında toplar. Şamanizm’in temelini bu ruhlara olan inanç oluşturur. Şamanların görevlerini yerine getirirken başvurdukları en önemli varlıklar, onların yardımcı ruhlarıdır. Bu ruhlar hayvan biçimli (zoomorf) olarak telakki edilmişlerdir. Şamanların güçleri sahip oldukları yardımcı ruhların gücü ile orantılıdır. Yardımcı ruh, Şaman Kamlık yaparken onun içine girip şuuruna sahip olur. Göğe çıkan Şamanlara kuş biçimindeki yardımcı ruhlar, yeraltında bulunan ruhlara giden Şamanlara da karabatak rehberlik eder. Şamanların genel olarak görevleri ise ruhlarla temasa geçerek zor problemleri çözmektir. Hastaları iyileştirmek, kayıp eşyaları ya da bunları çalanları bulmak, yağmur ve dolu yağdırmak, fırtına koparmak, rüzgâr estirmek vs. gibi nedenlerle kendisine müracaat edilen Şaman bu görevini yerine getirirken ya Şamanın ruhu bedeninden ayrılarak başka bir dünyaya gider ya da ruhlar Şamanın içine girerek ona karşılaşılan problemleri çözmek için ilham verir. Şamanın doğum, evlenme ve defin törenlerinde hiçbir görevi yoktur. Ancak doğum zor geçiyorsa, onu kolaylaştırmak için Şaman göreve çağrılabilir.¹³

3. Çoros-Gurkin’in Tablolarında Altay Şamanizmi

Çalışmalarında Altayların coğrafyasını, doğasını; halkın kültürünü, tarihini, inançlarını işleyen Çoros-Gurkin, inanış konusunda en çok Altay Şamanizmi ve Şaman karakterini işlemiştir. Tabloları incelendiğinde Altaylıların manevi hayatına ait bu durumun özgün ve başarılı bir şekilde işlendiğini görüyoruz. Çok sayıda figür, eylem ve eşya içermesinden dolayı çizimi güç olan Şaman ve faaliyetlerini kâğıt üzerine aktarmada başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Çoros-Gurkin, bu çalışmaları oluştururken XIX. yüzyılın sonu – XX. yüzyılın ilk yarısında Altaylardaki Şamanları ve faaliyetlerini gözlemlemiş ve gerçek hayatta gördüğü bu durumu çizimlerine yansıtmıştır. Aynı zamanda yine Altaylarda karşılaştığı tarihi kalıntılarda gördüğü Şaman figürleri de onun eserlerine yansımıştır. Kendi döneminde bizzat şahit olduğu bu durum, o dönemdeki Şaman figürü ve faaliyetleri hakkında doğrudan bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir. Günümüzde Çoros-Gurkin’e ait bu çalışmalar iki farklı müzede sergilenmektedir; bir kısmı Altay Bölgesi Devlet Sanat Müzesi’nde ve diğer bir bölümü de Altay Cumhuriyeti Anohin Milli Müzesi’nde yer alır.

Altay Cumhuriyeti A.V. Anohin Milli Müzesi’nde yer alan Çoros-Gurkin’in bıraktığı zengin sanat mirası içerisinde de Şamanik grafikler oldukça çoktur. Çoros-Gurkin’in kendisi tarafından kaydedilen daha önce bilinmeyen, Şamanlıkla ilgili gizemli metinler de burada keşfedilmiştir. Bunlar müzede *Altay. Erlik ve Kamlar* adındaki bir klasörde toplanmıştır. Bunun içinde *Erlik’e şaman törenleri*, *Gizemli Resimler*, *Erlik’in Görünüşü*, *Erlik’e Ayin* gibi dosyalar yer alır. Tefli bir Şaman’ı, teberli bir Erlik’i, Şamanın evrende bir yerden başka bir yere geçtiği yollar ve engelleri anlatan metinler resimlerle desteklenmiştir.¹⁴

¹⁰ Mircea Eliade, *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara 1999, s. 25.

¹¹ Harun Güngör, *Türklerin Dini Tarihi*, Berikan Yayınevi, Kayseri 2015, s. 121-122.

¹² Harun Güngör, *Türk Din Etnolojisi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2020, s. 48; Harun Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016, s.125.

¹³ Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, s. 125-134.

¹⁴ R.M. Erkinova, “Şamanskiy Mir v Risunkah G.İ. Çoros-Gurkina”, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2008, Sayı 316, s. 80; R.M. Erkinova, E.P. Matoçkin, “Arheologičeskiye i Etnografičeskiye Zarisovki G.İ. Çoros-Gurkina v Fondah Natsionalnogo Muzeya Respubliki Altaya”, *Arheologiya, Etnografiya i Antropologiya Evrazii*, 3 (35), 2008, s. 118.

Çoros-Gurkin'in grafikleri arasında *Şaman'ın Evreni* konulu üç tane çizim yer alır. Bunlar bazen teflerin üzerini kaplayan basmakalıp çizimlerdir ya da şamanın gökyüzünde yaşayan Tanrı Ülgen'in meskenine veya Erlik'in yeraltı dünyasına yaptığı yolculuktan kesitleri temsil eden çizimlerdir. Bunlardan biri, şamanın yüce tanrı *Ak-Ülgen'e* giden yolunu tasvir etmektedir. Çoros-Gurkin, bazı sanatçılara ait Şamani çizimler de toplamış ve halk sanatında evren imgesinin nasıl çözüldüğünü anlamaya çalışmıştır. Gerçekçiliği geleneksel şematizmle birleştirdiği çalışmalarında bu sanatsal deneyimi kullanır. İnsanların estetik bilincinde, evrenin görüntüsü, geleneksel bir resim diliyle temsil edilen bir bütün olarak görülür.

Geleneksel ritüeller ve folklor malzemelerine dayanarak yeniden inşa edilen şamanın yolu hakkındaki fikirler, Çoros-Gurkin'in grafiklerinde büyük ölçüde yer alır. *Altıncı Oron* ve *Alıs Yer* isimindeki iki çizim, çok katmanlı bir gökyüzünden, gerçek dünya ve yeraltı dünyasından oluşan evreni tasvir eder. Çoros-Gurkin'den önce, hiçbir sanatçı Şamani evreni ve Şamani yolu bütünüyle tasvir etmemiştir. Bu nedenle, ressamın sanatında görünmez kutsal dünyaların yanı sıra ruhlar ve tanrıların görüntülerini nasıl somutlaştırdığı son derece ilginçtir. Bu tür çizimler bazen şamanların sözlerinden yapılmıştır, bazen araştırmacıların isteği üzerine şamanların kendileri onları tasvir etmeye çalışmıştır.¹⁵ Yani bu çizimler yapılmadan önce şamanlara başvurulmuş ve onlardan bilgi alınmıştır. Şamanların verdiği bilgileri toplayan ressam, bu bilgileri somutlaştırmaya çalışmıştır.

Ressamın topladığı bilgiler doğrultusunda ortaya koyduğu eserlerinden birisi *Şamanik Evren* adını taşır. Burada evren yatay ve dikey şekillerde resmedilmiştir ki, yatay ve dikey model oluşturma Sibiryalı halkları için oldukça karakteristik bir durumdur.¹⁶ Şaman'ın ise bir bütün olarak dikey dünyaları birleştirdiği gibi yatay âlemleri de birleştirdiğine inanılmıştır.¹⁷ Bu inanış açısından ressamın ele aldığı önemli tablolarından birisi hem yatay hem de dikey şekillere sahip olan *Şamanik Evren* adlı çizimidir. Üst ve alt dünyanın tüm katmanları *şamanik dilde* adlandırılır ve düz, dalgalı ve kesik çizgilerle gösterilir. Yukarı gök dünyanın dikey eksenini, merdiven şeklinde yedi kısa yatay çizgiye bölünmüştür. Bunlar gökyüzünün katmanlarıdır.¹⁸ Şamanın yüce koruyucu ruhlar ile Ülgen ve Erlik'e giden yolu, şamanın konutundan uzanan sağlam kemerli çizgilerle gösterilir. Şamanın hareket noktasını temsil eden evi de burada yansıtılmıştır. Koni şeklindeki bu konutun tasvir edildiği merkezi dalgalı çizgi dünya anlamını içerirken, oluşturulan bir şerit görüntüsü de ruh-arabulucu Yayık'ı simgelemiştir. Yüce tanrı Ülgen tarafından kişiyi korumak için dünyaya gönderilen ruh-arabulucu Yayık ile birlikte şamanın evren yollarındaki sanal yolculuğu bu noktadan başlar. Şamanların ata ruhlarının sembolik görüntüleri ise artı işaretini de içinde barındıran kurdeleli daire şeklidir. 1912 yılında çizdiği *Şamanik Evren* adlı çalışması üç dünyayı tasvir eder.¹⁹ Sanatçı her dünyaya kendi üslup özelliklerini verir. Orta dünya, halk üslubunda gerçekçi bir şekilde tasvir edilmiştir. Üst dünya, Güneş ve Ay'ın gerçekçi ve şematik görüntülerini içeren bir kombinasyon oluşturur. Ressam eserinde yüce tanrı Ülgen'i bir yıldız şeklinde tasvir etmiş ve *Ülgen* yazısını da eklemiştir. Burada ressamın eserinden bağımsız olarak, bazı kaynaklarda da Ülgen'in Güneş şeklinde tasvir edildiği bilinmektedir. Sagalayev, Sayan-Altay Şaman resimlerinde Ülgen'in ışıklı, güneş kafalı olarak resmedildiğini, oğullarının ve kızlarının kendisinden ışık şeklinde uzandığını kaydeder.²⁰ Sanatçının eserinde de Ülgen ve Erlik'in oğulları ve kızlarının isimleri noktalı çizgilerle desteklenmiştir. Ülgen'in yedi oğlu ve *Ak kızlar* ismindeki iki kızı²¹ noktalı çizgiler halinde ve güneş ışınları şeklinde Ülgen'den uzanmıştır. Göksel tanrının geleneksel görüntüsünün her iki tarafına, parlak bir daire çizilir ve Güneş, hilal şeklinde Ay, akşam ve sabah yıldızları bu iki tarafa dizilir. Yeraltı dünyası *altıncı oron - alıs-yer* kötülüğün ülkesi, aşağıya doğru geniş bir şekilde yayılan ve eğik paralel çizgilerle gölgelenen bir ışın şeklinde tasvir edilmiştir. Şamanın Erlik'e, oğullarına ve kızlarına giden zorlu ve tehlikeli yolu, şaman dilinde engeller olarak adlandırılan yedi yatay çizgiyle gösterilir. Yeraltı tanrısının oğulları ve kızları, tasvirlerinden yayılan ve isimlerinin de yer aldığı dairesel figürlerle biten ışınlar şeklinde çizilir.²²

Dünyanın şamanik tablosu konusunda, A.V. Anohin'in 1910 yılında Şaman Mampıy'dan edindiği bilgiler doğrultusunda oluşturduğu ve Şaman'ın Ülgen'le karşılaştığı sanal yolculuğu sırasında yolda karşılaştığı yedi engeli renkli bir şekilde anlatan *Ülgen'in Gizemleri* adlı tablosu önemlidir.²³ Yedi engelin hepsi Çoros-Gurkin'in

¹⁵ Erkinova, "Şamanskiy Mir v Risunkah G.İ. Çoros-Gurkina", s. 80.

¹⁶ Andrey Markoviç Sagalayev, *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*, Çev. Ali Toraman, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 45.

¹⁷ Fuzuli Bayat, *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2012, s. 21.

¹⁸ Altay Türklerinde gök, önceleri dokuz kat olarak tasavvur edilmiştir ancak daha sonra Sami kültürünün etkisiyle yedi katlı gök anlayışı kabul görmüştür. Şaman da Ülgen'e ulaşmak için gök katlarında bulunun engelleri aşmak zorundaydı. Güngör, *Türk Din Etnolojisi*, s. 62.

¹⁹ Altay Şamanizminde evren; gök, yeryüzü (orta dünya) ve yeraltı olmak üzere üç kısma ayrılır. Ülgen ve ona bağlı ruhlar gökte, insanoğlu orta dünyada ve Erlik'e bağlı ruhlar da yeraltında yaşar. Güngör, *Türk Din Etnolojisi*, s. 62; Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, s. 137-138; Harva, *age*, s. 17; Eliade, *age*, s. 291.

²⁰ Sagalayev, *age*, s.62.

²¹ Çoros-Gurkin, çalışmasında Ülgen'in kızları konusunda iki karakter betimlemiştir ancak Ülgen'in kızları konusunda kaynaklarda farklı sayılar yer alır, bazı kaynaklar Ülgen'in 7 oğlu ve 9 kızının olduğunu kaydetmiştir. Güngör, *Türk Din Etnolojisi*, s. 62.

²² Erkinova, "Şamanskiy Mir v Risunkah G.İ. Çoros-Gurkina", s. 81.

²³ A.V. Anohin, *Materialy po Şamanstvu u Altaytsev*, Rusya İlimler Akademisi Yayınları, Leningrad 1924, s.118-120.

çiziminde de göksel katmanların adlarıyla örtüşmektedir. Çoros-Gurkin'in de bu bilgileri Şaman Mampiy²⁴ dan edinmiş olması akla gelmektedir ya da bu bilgiler evrenselidir. Çoros-Gurkin, bu yedi katmanı şu şekilde betimler: 1. *Altayın oğlu*, Altay dağları (Altay tepeleri) şematik bir çizimle gösterilmiştir. Burada Şaman, Altay'ın tepelerinden doğuya doğru uçar. 2. *Balağalu bay kayın (bereket - cennet)*. Sanatçı, hızlı ve geleneksel bir boynuz çizimi yapar. Burada Şaman, sincapların, kürklü hayvanların bolluğu için kar, yağmur, iyi hava istemektedir. 3. *Kıl Baspas - Kızıl Oduru*. Burada, kurbanlık hayvan, şaman, Yayık ve Suyla incelenir. 4. *Kunduaylı teneri*. Ateş elementinin yeri. 5. *Bajırganım Bay-Ülgen*. Şaman, Suyla ve Yayık, Ülgen'in elçisi *Utkuçu/Utkuçı* ile karşılaşır. Şaman, yüce tanrıya kurban ve istekte bulunur, cevabı dinler ve gri bir kaz üzerinde eve döner. 6. Ülgen'in yardımcısı Ruh Utkuçu'nun kaldığı yer. 7. Ülgen'in arabulucusu Ruh Yayık'ın kaldığı yer.²⁵

Çoros-Gurkin, *Gökyüzüne Ülgen'e Baş Tutkan'ın yolculuğu* resminde statığı dinamikle başarılı bir şekilde birleştirir. O, böyle bir birliktelik ile şamanın yardımcısı olan ruh Baş Tutkan'ın gök kürelere sembolik yükseliş sürecini göstermeye çalışmıştır.²⁶

Çoros-Gurkin'in *Şamanik Evren* konulu bir de karakalem çalışması vardır. Yeryüzü, gök ve yeraltı dünyaları olmak üzere yine üç dünyayı tasvir eder ve Şaman'ın Ülgen ve Erlik'e giden yolunu betimler. Yatay çizgi yeryüzüdür, orada *ayıl*²⁷ adı verilen Altay Türklerinin geleneksel barınağı çizilidir ve bir önceki çalışmada olduğu gibi bu barınak şamanın göksel ve yeraltı dünyasındaki geleneksel başlangıç noktasıdır. Gölgeleli şekil, tefi olan bir şamanı, pürüzlü kontur da yukarı çıkan basamaklar gibi dağların hatlarını işaret eder. Bunlar birden yediye kadar numaralandırılmıştır ve şamanın yardımcı ruhlarla birlikte aşması gereken yedi göksel katmanın veya engellerin sembolik bir görüntüsüdür. Hareketin yukarı yönü, kurban edilmiş bir at derisinin olduğu bir direk ile gösterilir. Şamanın yolu ayıldan başlar, dağlardaki bir yarıktan veya bir ilahide söylenen dünyanın ağzından veya yeraltı ateşiyle dolu havalandırma deliğinden aşağı dünyaya gider. Sanatçı, yolun başlangıcını, toprak tabakasında tam anlamıyla siyah bir gölge oluşturan yoğun gölgeleme ile bir yolu ifade eden ince bir çizgiyle tasvir eder. İki dünyanın sınırında, Şamani metinlerde dedikleri gibi, siyah, yanık bir kütük vardır. Kömürleşmiş siyah odun Altay şamanlığında merkezle yeraltı arasındaki sınırı belirler.²⁸ Burası gök ve yer ruhlarının insanın kaderini belirlemek için bulunduğu bir yargı yeridir. Tefiyle birlikte ayın yapan bir şaman figürü, sembolik bir siyah kütüğün önünde tasvir edilmiştir, burası bir kehanet ve yargı yeridir. Siyah kütüğün etrafında kum fırtınaları eser ve yoğun dumanlar dolaşır. Sanatçı, küçük dokunuşlarla elbisenin ve tefin hızlı hareket eden kurdelelerini tasvir eder. Şaman figürünün etrafındaki ince kavisli çizgiler yoğun dumanları simgelemektedir. Şamanın yolunda dört kulaklı dökme demir kazan tasvir edilmiştir. Onun içindeki su her zaman korkunç bir güçle kaynar ve siyah insan kafaları kaynatılır. Aşağıya doğru uzanan kavisli hatlar yedi yolun kesiştiği noktadır. Bu yollar Şaman'ın varamayacağı Erlik'in yeraltı krallığına gider, Şaman çilelerle dolu yedi engeli aşamaz. Paralel çizgiler de yedi engeldir. Güneş, Ay ve antropomorfik bir yüze sahip yüce tanrının bulunduğu yukarı dünya da resmedilir. Aşağı dünya da iki bölüme ayrılmıştır.²⁹

Altaylıların nehirler, denizler, okyanuslar ve çaylar ile ilgili temsilleri (Resim-1) adlı çizimde sanatçı, Şamani bir nehir tasvir ediyor. Eserde sağ üst köşeden sol alt köşeye doğru bir nehir yer alır. İçerisindeki her element kutsal bir sembol taşır. Şematik bir çizimde Katun Nehri, kürelere ayrılmış yatay çizgilerle gösterilmiştir. Şaman kozmolojisine göre, nehirlerin kaynakları üst dünyaya, ağızları alt dünyaya denk gelir. Mitolojik Şamani inanışa göre Altaylılar tarafından hiç görülmediği kabul edilen Ob Nehri'nin aşağı kesimleri ölümlerin dünyasıdır ve Erlik'in krallığı, kötü ruhlar, ölümlerin ruhları burada bulunur, *Toybodım* denilen doyumsuz okyanus olduğu belirtilir. *Toybodım*'ın altında *Çaik* denilen sel uzanır, yukarısında deniz ve derin Ob Nehri bulunur. Altay'ın en önemli nehri olan Katun'un sembolik olarak dönüştürülmüş ve yeniden düşünülmüş görüntüsünün, Şaman mitolojisinin kutsal topografyasının önemli bir unsuru haline geldiği göze çarpar. 1907 yılında çizdiği *Ruhlar ve Dağ Ruhı - Tuu Ezi* tabloları, 1910 yılında çizdiği *Dağların Ruhları, Dağ Şelalesi Ruhı* çizimleri ara sıra, yalnızca kutsal güçlere maruz kaldığında bir kişiye görünen, görünür dünyadaki nesnelere görünmez ruhlarını ifade eden Şamani mitolojinin karakterlerini tasvir eder. Böylece dağın evreninde fantastik yaratıkların görüntüleri ortaya çıkar. Bunlardan biri: vaşak başlı, kuş pençeli, uzun tüylü ve bir yaratığın büyük kuyruğuna sahip dağ ruhudur, bir diğeri ise bir dağ şelalesinin ruhudur ve uzun kuyruklu, kuş

²⁴ Şaman Mampiy: Çoros-Gurkin'in yaşadığı dönemde Altay'ın en ünlü şamanlarından biriydi. Sadece Altay'da değil, Güney Sibirya'nın tamamında biliniyordu. O dönemde Tomsk şehrinde gazetecilerin ve Tomsk üniversitesinden öğrencilerin gelip defalarca röportaj yaptıkları ve kendisinin Şaman ayını yapmak üzere Tomsk üniversitesine davet edildiği de bilinmektedir. M.A. Devlet, "A.V. Adrianov Kak Etnograf", *Repressiorovanniye Etnografi*, Rusya Bilimler Akademisi, Moskova 2002, s. 36-38; N.V. Jilakova, *Jurnalistika Goroda Tomsk (XIX – Naçalo XX Veka): Stanovleniye i Razvitiye*, Tomsk Üniversitesi Yayınları, Tomsk 2011, s. 269.

²⁵ Erkinova, "Şamanskiy Mir v Risunkah G.İ. Çoros-Gurkina", s. 81.

²⁶ Erkinova, "Şamanskiy Mir v Risunkah G.İ. Çoros-Gurkina", s. 82.

²⁷ Ayıl: Altay Türklerinin ağaçtan yapılmış geleneksel barınaklarıdır. Uzun ve ince ağaç gövdelerinden veya direklerden yapılmış koni biçimli bir konuttur. Taban bir daire şeklinde yapılır, üstte direklerin uçları birleşir ve bağlanır, en üstte dumanın çıkması için bir delik bırakılır. Koninin tamamı keçe, ağaç kabuğu veya hayvan derileri ile kaplanmıştır.

²⁸ Sagalayev, *age*, s. 45.

²⁹ Erkinova, "Şamanskiy Mir v Risunkah G.İ. Çoros-Gurkina", s. 81.

pençeli, tüylü antropomorfik bir yaratık şeklinde sudan çıkan ruhtur.³⁰ *Dağ Ruhlarının Gölü* (Resim-2) adlı resimde de buzların süslediği ve karlarla kaplı dağların çevrelediği bir manzara hâkimdir. Burada Altaylılar tarafından kutsal kabul edilen ve Altay dağlarının en yüksek zirvesi olan Beluha dağları dikkat çekmektedir.

Ülgen ve Erlik'in ana karakterler olarak çizildiği *Pagan Mitolojisi ve Erlik* (Resim-3) isimindeki tablolara da yer vermiştir.³¹ Bu tablolarda görsel figürlerle birlikte, yazılı olarak yapılan açıklamalar da yer almıştır. Tablolarda göksel varlıklar ve yeraltı varlıkları resmedilirken aynı zamanda yeryüzündeki coğrafi şekiller, insanlar, kurban töreni, Şaman ayini gibi betimlemeler de verilmiştir. 1919 yılında çizdiği *Pagan Mitolojisi* adındaki karakalem çalışması göğün en üst katında ve oturur bir vaziyette Ülgen'i resmetmiş ve onun altında Güneş, bulut gibi bazı gök cisimlerini ve daha aşağıda da göksel ruhları konu almıştır. Aynı resimde yeryüzünde ise kurban ve ayin törenleri yer alır. Bu resimde iki kayın ağacı arasına gerilen ve ruh Yayık'ı³² temsil eden kurdeleler ile kurban edilerek derisi bir sırt ucuna gerilmiş at tasviri de açık bir şekilde görülmektedir.

Çoros-Gurkin'in Şamani ritüel uygulamayı, şaman ayinini konu alan bir dizi çizimi vardır. Bu çizimler, şamanın kurban amacıyla ruhlar dünyasına yaptığı sembolik yolculuğunu temsil eden belirgin bir olay örgüsüne sahiptir. Çoros-Gurkin'den önce kimse böyle bir problemle uğraşmamıştı. Bu yüzden çizimlerin her biri orijinal bir özellik taşır. *Altaylılar* resminde, şaman ayininden önceki hazırlanma anı gösterilir. Şaman figürü, aşağı sarkan uzun beyaz kurdeleli ritüel beyaz bir elbise içerisinde ve tepesinde baykuş tüyleri olan bir şapkasıyla gerçekçi bir şekilde tasvir edilmiştir. Kurban sunusu sırasında tanrıya ve ruhlara hitap eden bir tavırla bir elinde kurdeleli huş ağacı dalı tutmaktadır. Şaman ayininin ana karakteri olarak bu kılık ve vaziyet diğer resimlerde de yer almıştır. *Şaman Ayini* resminde kurbanlık bir atın ritüel olarak boğulup öldürülme yoluyla kurban edilme sürecini şematik bir şekilde kaydeder. Hayvanın yanında, atın ruhunu Ülgen'e göndermeden önce sembolik olarak yakalamaya yönelik dallı bir şaman figürü vardır.³³ 1919 yılında çizdiği *Şaman Ayinine Başlama* (Resim-4) adındaki tabloda gece vaktinde ucunda ateş yanan sırığı tutan ve ayine hazırlanan bir şaman çizilmiştir. Başka bir tablosu olan *Gece Kurbanı, Şaman Ayini* (Resim-5) adındaki resimde gece vakti ritüel elbiseleri ve tefiyle birlikte, üzerinde büyük bir kazan bulunan ateş etrafında ayin yapan bir Şaman çizilmiştir. Etrafında onu seyreden insan grubu ve ateşi körükleyen bir insan tasvir edilmiştir. Ayrıca Şaman'ın arka tarafında kurban edilen hayvanın derisininin bir kazığa geçirilerek dikildiği de görülmektedir.

Çaçılga (Resim-6) ismi verilen çalışmasında, dağların ve şelalelerin ruhlarını, derisi uzun bir direğe asılan kurbanlık bir atın suyu ve etiyle besleyen ve bunun için *çaçılga* isimindeki ritüeli gerçekleştiren insan grupları ve bir şaman çizilmiştir. Resimde tören elbisesi ve tefiyle birlikte ateş etrafında ayin yapan Şaman ve onun etrafında birtakım görevleri icra eden insanlar yer almaktadır. Bir grup insan da kurulan ocak ve yakılan ateş üzerindeki büyük bir kazanla hazırlık yapma faaliyetinde betimlenmiştir.

Çoros-Gurkin'in sadece şamanları konu alan çizimleri de vardır. *Kadın Şaman Muna* (Resim-7) isimindeki karakalem çalışması, üzerinde kurdeleli ve püsküllü şaman elbisesi, başında boncuklu ve yine püsküllü başlığı, elinde ise tefi ve tokmağı bulunan bir kadın şaman betimlemesini içerir. 1923 yılında çizdiği *Tuvalı Şaman* (Resim-8) adlı çalışması da dikkat çekicidir. Bu tabloda betimlenen şaman figürünün elindeki davul/tef oldukça büyüktür. Şaman, renkli kurdelelerden oluşan elbisesiyle, başında kartal tüyleri bulunan başlığı ve başlıktan aşağı sarkan püskülleriyle betimlenmiştir. Resimde kırmızı, mavi, yeşil ve sarı renkler hâkim durumdadır. Ressam, şamanların yurtlarının içyapısı ve şekliyle de ilgilenmiştir. 1923 yılında çizdiği *Şaman Çadırının İçi* (Resim-9) adındaki çalışmasıyla şamanların çadırlarının içindeki eşyaları, eşyaların düzeni ve konumunu yansıtmaya çalışmıştır. Çoros-Gurkin bunların dışında farklı şaman resimleri de yapmıştır. Bir resminde betimlediği şamanın kendisi, elbisesi, elindeki davulu/tefi, başlığı ayrıntılı bir şekilde yansıtılmıştır (Resim-10).

Çoros-Gurkin, şaman davulu/tefi³⁴ (Resim-11-12) ile de yakından ilgilenmiş ve tefleri ayrıntılarıyla birlikte görsel ortamda anlatmaya çalışmıştır. 1930 yılında günümüz Altay Cumhuriyeti'ndeki Karakol Nehri vadisinde bulunan tarihi eserler içerisinde *ata ruhu-Şaman tefi iyesi*'ni yansıtan görüntülere ait birkaç sahne çizmiştir. Özellikle şaman tefi olarak çizilen ve ortasına da ata ruhu, yani tefin asıl sahibi olarak çizilen figür, Şaman davulunun karakteristik özelliklerindedir. Biçiktu-Bom tapınağı olarak adlandırılan bu yerdeki grafitlerin tarihi, araştırmacılar tarafından Göktürk dönemine kadar götürülmektedir. Bunlar günümüzde birçok bilim adamı

³⁰ Erkinova, "Şamanskiy Mir v Risunkah G.İ. Çoros-Gurkina", s. 82.

³¹ N.P. Gonçarık, "Grafika Grigoriya Gurkina", *İskusstvo Evrazii*, 2015, Cilt 1, Sayı 1, s. 106.

³² Yayık: Türk mitolojisinde Tanrı Ülgen tarafından insanları kötülüklerden korumak ve canlılara hayat vermek için gönderildiğine inanılan bir iyi ruhtur. Tören alanında onun adına beyaz bez ve kırmızı kurdele kullanılarak tasvir yapılır ve iki kayın ağacı arasına bu tasvir asılırdı. Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2002, s. 28-31; Süheyla Sarıtaş, "Türk Mitolojisinde Ak İyeler", *Türk Mitolojisine Giriş*, Gazi Kitabevi, Ankara 2017, s. 51.

³³ Erkinova, "Şamanskiy Mir v Risunkah G.İ. Çoros-Gurkina", s. 82.

³⁴ Davul; şamanın mesleğe davetinden sonra, ata ruhlarının verdiği ilhamla yapılır. Davulun kasnağı yuvarlak ve oval şekilde, insan elinin fazla değmediği ıssız yerlerdeki temiz kayın veya sedir ağacından yapılır. Derisi, dağ keçisi, at veya geyik derisindedir. Yapıldıktan sonra şaman tarafından kutsanır. İç kısmındaki elin tutması için yapılan yer ölmüş ata ruhunu, yani davulun asıl sahibini sembolize eder. Davulun üzerinde de çeşitli hayvan ve bitki figürleri, gökteki efsanevi varlıklara ait çizimler ve yeryüzüne ait varlıklar, ayrıca Güneş, yıldız gibi bazı gök cisimleri yer alır. Davulun üzerindeki şekiller onu kullanan şamanı temsil eder. Güngör, *Türk Din Etnolojisi*, s. 55.

tarafından iyi bilinir ancak ilk araştırmayı ve betimlemeyi Çoros-Gurkin yapmıştır.³⁵ Bu konuda Rus arkeolog E.A. Okladnikova, Altay dağlarındaki kaya resimlerinin incelenmesinde Çoros-Gurkin'in çalışmalarının önemli bir yere sahip olduğunu da belirtir.³⁶

Çoros-Gurkin, tefleri özel bir ifadeyle resmeder ve kulplarına sahiplerinin yüzlerinin antropomorfik şeklini resmeder. Hepsisi Şaman ata ruhları gibi canlandırılmıştır. Altay Şamanistleri için bunlar anlamsız ölü oymalar değildir. Şaman onlarda eylemlerini yöneten canlı, aktif ata ruhları görür. Bu nedenle, Çoros-Gurkin, bu kutsal maddi dünyayı canlandırmak için standart olmayan sanatsal teknikler kullanır. Diğer tüm doğrusal vuruşlarla açıkça çelişen kaşların, burnun ve gözlerin kavisli çizgilerini keskin bir şekilde vurgular. Kafa, diğer dünyanın bir tür sembolik eşdeğeri olan yoğun gölgeli siyah bir arka plan üzerinde verilmiştir. Sanatçı, eserlerinde, maddi dünyayı şamanların kendilerinin algıladığı gibi manevi hale getirerek bu tür etkileyici araçları ustaca kullanır.³⁷ Çoros-Gurkin'in *Şaman Eşyaları* (Resim-13) adını verdiği ve Şamanlara ait teflerin, kurdelelerin yer aldığı çizimleri de mevcuttur.³⁸ Burada teflerin üzerindeki şekilleri ve yine teflerin üzerinde yer alan renkli kurdeleleri de resmetmiştir. Bununla birlikte aynı resim üzerinde Şamanların kullandıkları farklı renklerden oluşan çeşitli kurdelelerin yer aldığı birtakım eşyalar da çizilmiştir.

Çoros-Gurkin'e ait önemli bir tablo da 1916 yılında çizdiği *Şaman Mezarı* (Resim-14) isimindeki resimdir. Bu resimde ormanın insandan uzak ıssız bir yerinde bulunan kayın ağacı ve bu ağaç üzerine asılmış iki şaman davulu çizilmiştir. Ayrıca yine ağacın dallarına asılmış çeşitli renklerdeki kurdeleler de resimde dikkat çeken unsurlardandır. Şamanlar öldükleri zaman kayın ağacının gövdesine açılan bir kovuk içerisine yerleştirilir ve bu kovuk da yine kayın ağacının bir parçası veya kabuklarıyla kapatılır, davulu da bu ağaca asılırdı. Başka bir şaman mezarı şekli de ormanda yapılan iskele üzerine cesedin yerleştirilmesidir (Resim-15). Buna göre ormanda ıssız bir yerde ağaçların tepesi birleştirilerek, bunların üzerine yapılan iskeleye şamanın bedeni ve başta davul olmak üzere bazı eşyaları yerleştirilmekteydi.³⁹ Bazı durumlarda ise şaman öldüğü zaman davulu parçalanarak mezarının yanına konurdu.⁴⁰

SONUÇ

Kökeni çok eskilere dayanmasına rağmen, günümüzde hala etkisi devam eden, Altay coğrafyasında da halen varlığını sürdüren Şamanizm meselesi yüzyılı aşkın süredir bilim âleminin ilgi alanı içerisinde. Özellikle Türk coğrafyasındaki Şaman ve Şamanizm'e ait unsurlar ve uygulamalar merak konusu olarak yazılı, görsel ve sözlü kaynaklarda yer almıştır. Bu incelemeler, araştırmalar ve ortaya konan eserler neticesinde Şamanizm ile ilgili çeşitli görüşler ve tartışmalı konular ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalı konuların en başında Şamanizm'in bir din olup olmadığı meselesi gelmektedir. Bu konuda ilim âlemi ikiye ayrılrsa da yakın zamanda yapılan araştırmalar Şamanizm'i bir din olarak kabul etmez, onu geleneğe dayalı bazı inanışların bir pratiği olarak kabul eder. İlim âlemi yıllardır bu meseleleri aydınlatmaya çalışmış, bu çalışmalar neticesinde de Şaman ve Şamanizm çeşitli kaynaklara konu olmuştur. Bu kaynakların en başında yazılı türden eserler gelse de sözlü ve görsel türden kaynaklar da ciddi anlamda öneme sahiptir. Çoros-Gurkin de Şamanizm konusunu ciddi ve kapsamlı anlamda görsel kaynaklara aktaran ilk önemli ressamlardan biri olmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz açıklamalar ve ekler kısmında yer vermeye çalıştığımız resimler incelendiğinde, onun Altay Şamanlığı konusuyla yakından ilgilendiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu resimleri, tabloları, karakalem çalışmaları incelendiğinde ve başka kaynaklarla karşılaştırıldığında, özellikle çalışmalarının yazılı kaynaklarla örtüşmesi göz önüne alındığında ise eserlerini oluştururken gelişigüzel, kulaktan dolma bilgilerden değil, ciddi ve kapsamlı araştırmalara ve incelemelere dayanan bilgilerden faydalandığı görülmektedir. Kendi sanatı gereği topladığı bu bilgileri yazılı anlatımdan ziyade görsel anlatıma aktarmayı tercih etmiştir. Şamanizm gibi betimleme sanatına dayalı bilgi aktarımına ihtiyaç duyan konular yazılı kaynaklardan okunarak öğrenilse dahi onun hafızada tasavvur edilmesi oldukça güçtür veya gerçeğinden farklı olarak tasavvur edilmesi ihtimali vardır. Tam da bu konuda Çoros-Gurkin'in yaptığı çalışmalar devreye girer ve hafızada tasavvur edilmesi gereken konuları yeteneğine has bir maharetle ve ustalikle görsel ortama aktarır. Bu yüzden onun çalışmalarının temel kaynak niteliğine sahip olduğunu görüyoruz. Biz de onun görsel sanatını kullanarak kendi dönemindeki Şaman ve Şamanizm hakkında bilgiler edinmeye ve bu bilgileri okuyucularına ve meraklılarına aktarmaya çalıştık. Konuya ve alana katkı sağlamış olmasını umut ediyoruz.

³⁵ R.M. Erkinova, G.V. Kubarev, "Graffiti Biçiktü-Boma (İz Tvorçeskogo Hasleniya G.İ. Çoros-Gurkina)", *Arheologiya i Etnografiya Altaya*, Gorno-Altaysk 2004, s. 91; A.V. Anohin, *Materialı po Şamanstvu u Altayseve*, Gorno-Altaysk 1994, s. 53-54.

³⁶ E.A. Okladnikova, *Petroglifi Sredney Katuni*, Bilim Yayınları, Novosibirsk 1984, s. 5.

³⁷ Erkinova, "Şamanskiy Mir v Risunkah G.İ. Çoros-Gurkina", s. 82.

³⁸ Erkinova, Matoçkin, agm, s.117.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sagalayev, *age*, s. 116-161.

⁴⁰ Güngör, *Türk Din Etimolojisi*, s. 55.

KAYNAKÇA

1-Araştırma Eserler

- ANOHİN, A.V., *Materialı po Şamanstvu u Altaytsev*, Leningrad 1924.
- ANOHİN, A.V., *Materialı po Şamanstvu u Altaytsev*, Gorno-Altaysk 1994.
- BAYAT, Fuzuli, *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
- BEDEREVA, İ.A., *Evolutsiya Folklorno-Mifologičeskoj Sistemi v Russkoj Literature Gornogo Altaya*, Gorno-Altaysk 2011.
- ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2002.
- DEVLET, M.A., “A.V. Adrianov Kak Etnograf”, *Repressiorovanniye Etnografi*, Rusya Bilimler Akademisi, Moskova 2002, s.9-56.
- DİLEK, İbrahim, “Altay Curokçı (Ressam) Grigory İvanoviç Çoros-Gukin ve Han-Altay Tablosu”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 4, Güz 1997, s.179-186.
- ELİADE, Mircea, *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara 1999.
- ERKİNOVA, R.M., MATOÇKİN, E.P., “Arheologičeskiye i Etnografičeskiye Zarisovki G.İ. Çoros-Gurkina v Fondah Natsionalnogo Muzeya Respubliki Altaya”, *Arheologiya, Etnografiya i Antropologiya Evrazii*, 3 (35), 2008, s.113-118.
- ERKİNOVA, R.M., “Şamanskiy Mir v Risunkah G.İ. Çoros-Gurkina”, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennoy Universiteta*, 2008, Sayı 316, s.80-83.
- ERKİNOVA, R.M., KUBAREV, G.V., “Graffiti Biçiktu-Boma (İz Tvorçeskogo Hasleniya G.İ. Çoros-Gurkina)”, *Arheologiya i Etnografiya Altaya*, Gorno-Altaysk 2004, s.88-97.
- GONÇARİK, N.P., “140 Let so Dnya Rojdeniya Hudojnika G.İ. Çoros-Gurkina (1870-1937)”, *Altay Kray 2010: Kalendar Znamenatelnih i Pamyatnih Dat*, Novosibirsk 2010, s.7-12.
- GONÇARİK, N.P., “Grafika Grigoriya Gurkina”, *İskusstvo Evrazii*, 2015, Cilt 1, Sayı 1, s.97-115.
- GÜNGÖR, Harun, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016.
- GÜNGÖR, Harun, *Türk Din Etnolojisi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2020.
- GÜNGÖR, Harun, *Türklerin Dini Tarihi*, Berikan Yayınevi, Kayseri 2015.
- HARVA, Uno, *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, Çev. Ömer Suveren, Ofset Yayın Matbaacılık, İstanbul 2015.
- İNAN, Abdülkadir, “Türk Şamanizmi Hakkında”, *Makaleler ve İncelemeler II*, TTK Yayınları, Ankara 1998, s.389-393.
- İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara 1986.
- JİLAKOVA, N.V., *Jurnalistika Goroda Tomsk (XIX – Naçalo XX Veka): Stanovleniye i Razvitiye*, Tomsk Üniversitesi Yayınları, Tomsk 2011.
- OKLADNİKOVA, E.A., *Petroglifi Sredney Katuni*, Bilim Yayınları, Novosibirsk 1984.
- POTAPOV, L.P., *Altay Şamanizmi*, Çev. Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya 2012.
- SAGALAYEV, Andrey Markoviç, *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*, Çev. Ali Toraman, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.
- SARITAŞ, Süheyla, “Türk Mitolojisinde Ak İyeler”, *Türk Mitolojisine Giriş*, Gazi Kitabevi, Ankara 2017, s.49-62.
- TORAMAN, Ali, “Altay Türklerinin İlk Sanat Okulu ve Çoros-Gurkin”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 03, Sayı 01, 2018, s.121-128.
- TORAMAN, Ali, “Grigoriy İvanoviç Çoros-Gurkin (Hayatı, Eserleri ve Altay Türklerinin Bağımsızlığı İçin Mücadelesi)”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Bahar 2018, s.90-98.

2-İnternet Kaynakları

ALTAYLI RESSAM ÇOROS-GURKİN'İN ESERLERİNDE ALTAY ŞAMANİZMİ

<https://bigslide.ru/geografiya/48864-razrabotka-uroka-po-geografii-tradicii-i-obryadi-a.html> (Erişim Tarihi: 12.12.2021)

<https://ghmak.ru/collections/first-altai-painters/726-gurkin-katun178> (Erişim tarihi: 12.12.2021)

<https://ghmak.ru/collections/first-altai-painters/28-gurkin-ozero-gornykh-dukhov> (Erişim tarihi: 12.12.2021)

<https://ghmak.ru/collections/first-altai-painters/content/9-grafika> (Erişim Tarihi: 12.12.2021)

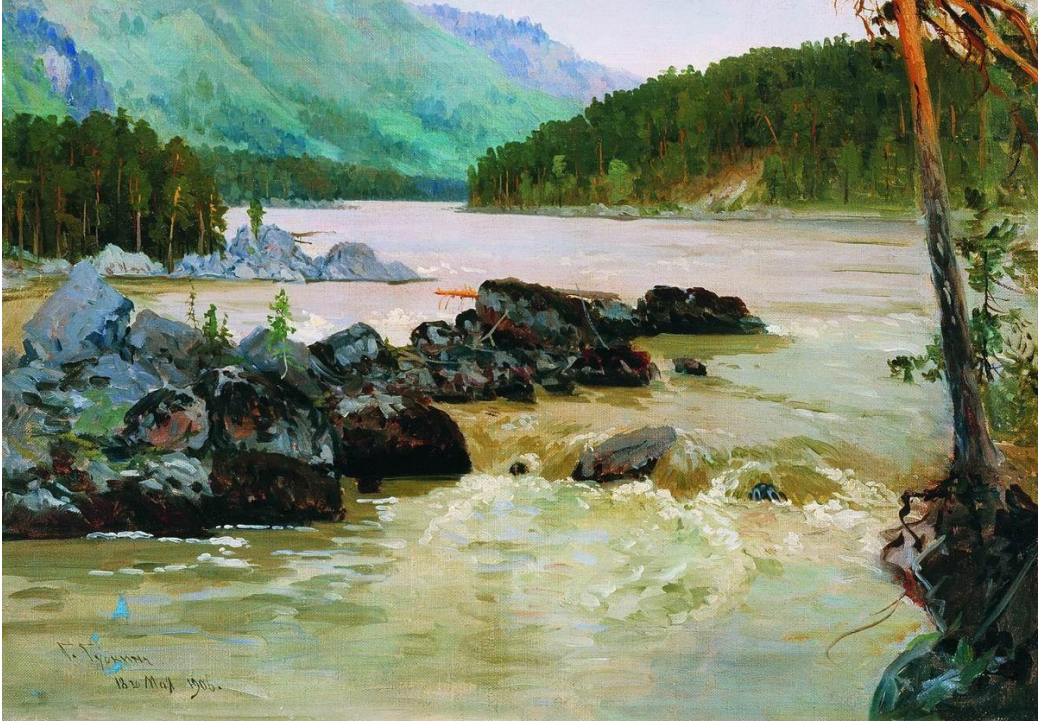
<http://musey-anohina.ru/index.php/ru/o-muzee/onlajn-katalog/item/496-g-i-choros-gurkin> (Erişim tarihi: 12.12.2021)

<http://musey-anohina.ru/index.php/ru/o-muzee/onlajn-katalog/item/496-g-i-choros-gurkin> (Erişim tarihi: 12.12.2021)

<http://musey-anohina.ru/index.php/ru/posetitelyam/150-let-g-i-choros-gurkinu-v-2020-g/item/815-mongolskij-i-tuvinskij-periody-v-tvorchestve-g-i-choros-gurkina-1921-1925-gg> (Erişim tarihi: 12.12.2021)

EKLER

Resim-1: G.İ. Çoros-Gurkin'in 1906 yılında yaptığı Katun Nehri'yle ilgili bir tablosu.

<https://ghmak.ru/collections/first-altai-painters/726-gurkin-katun178> (Erişim tarihi: 12.12.2021)

Resim-2: G.İ. Çoros-Gurkin'in 1910 yılında yaptığı *Dağ Ruhlarının Gölü* adındaki tablosu.

<https://ghmak.ru/collections/first-altai-painters/28-gurkin-ozero-gornykh-dukhov> (Erişim tarihi: 12.12.2021)

Resim-3: Çoros-Gurkin'in 1919 yılında yaptığı *Pagan Mitolojisi* ve *Erlık* isimlerindeki çizimleri.

Pagan Mitolojisi - 1919

Erlık - 1919

Kaynak: Gonçarık, "Графика Григория Гуркина", s. 106.

Resim-4: Çoros-Gurkin'in 1919 yılında çizdiği *Şaman Ayinine Başlama* adındaki tablosu.

<http://musey-anohina.ru/index.php/ru/o-muzee/onlajn-katalog/item/496-g-i-choros-gurkin> (Erişim: 12.12.2021)

Resim-5: Çoros-Gurkin'in 1895 yılında yaptığı *Gece Kurbanı*, *Şaman Ayini* adındaki resmi.

<http://musey-anohina.ru/index.php/ru/o-muzee/onlajn-katalog/item/496-g-i-choros-gurkin>
12.12.2021)

(Erişim:

Resim-6: Çoros-Gurkin'in *Çaçılga* isimindeki şaman törenine ait bir tablosu.

<http://musey-anohina.ru/index.php/ru/o-muzee/onlajn-katalog/item/496-g-i-choros-gurkin> (Erişim: 12.12.2021)

Resim-7: Çoros Gurkin'in *Kadın Şaman Muna* isimindeki çizimi.

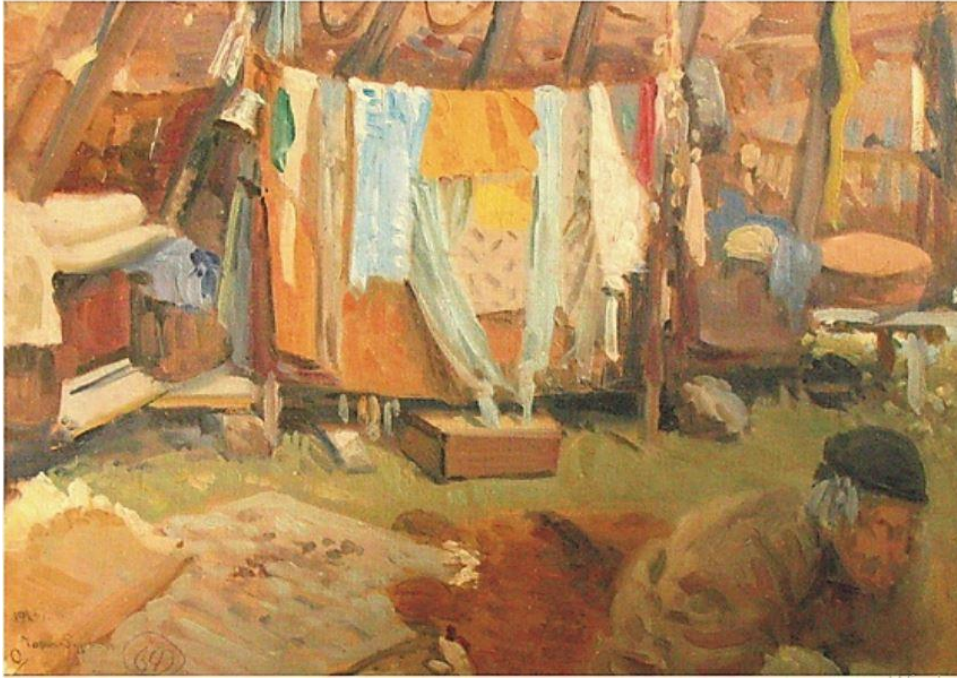
<http://musey-anohina.ru/index.php/ru/o-muzee/onlajn-katalog/item/496-g-i-choros-gurkin> (Erişim: 12.12.2021)

Resim-8: Çoros-Gurkin'in 1923 yılında yaptığı *Tuvalı Şaman* isimindeki resmi.

<http://musey-anohina.ru/index.php/ru/posetityam/150-let-g-i-choros-gurkinu-v-2020-g/item/815-mongolskij-i-tuvinskij-periody-v-tvorchestve-g-i-choros-gurkina-1921-1925-gg> (Erişim tarihi: 12.12.2021)

Resim-9: Çoros-Gurkin'in 1923 yılında yaptığı *Şaman Çadırının İçi* isimindeki resmi.

<http://musey-anohina.ru/index.php/ru/posetityam/150-let-g-i-choros-gurkinu-v-2020-g/item/815-mongolskij-i-tuvinskij-periody-v-tvorchestve-g-i-choros-gurkina-1921-1925-gg> (Erişim tarihi: 12.12.2021)

ALTAYLI RESSAM ÇOROS-GURKİN'İN ESERLERİNDE ALTAY ŞAMANİZMİ

Resim-10: Çoros-Gurkin'e ait bir Şaman betimlemesi.

<http://musey-anohina.ru/index.php/ru/o-muzee/onlajn-katalog/item/496-g-i-choros-gurkin> (Erişim: 12.12.2021)

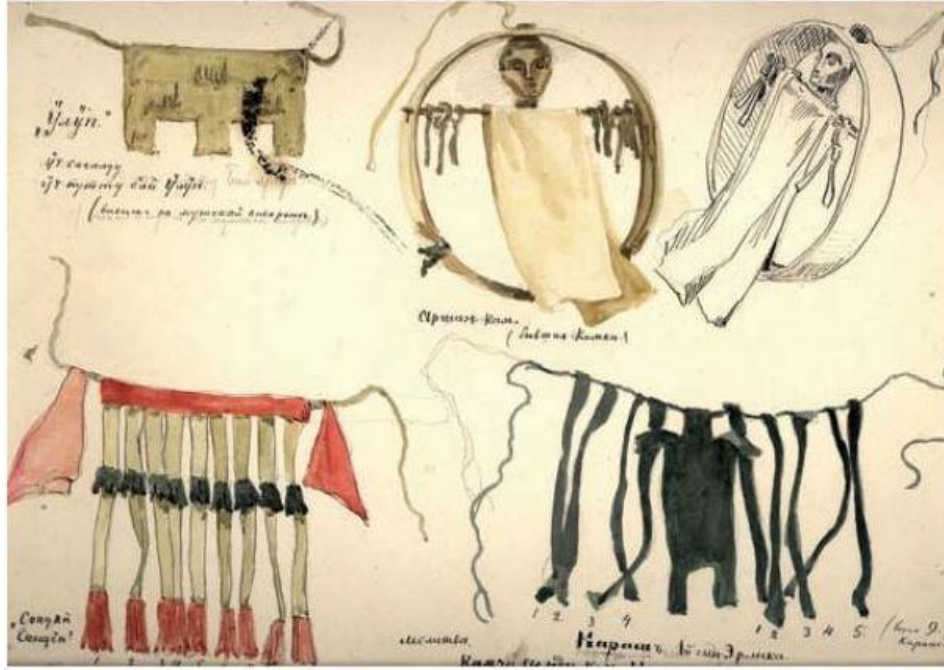
Resim-11-12: Çoros-Gurkin'e ait bir Şaman davulları/tefleri betimlemesi.

<https://ghmak.ru/collections/first-altai-painters/content/9-grafika> (Erişim Tarihi: 12.12.2021)

Resim-13: Çoros-Gurkin'in *Şaman Eşyaları* adını verdiği resmi.

Kaynak: Erkinova, Matoçkin, agm, s.117.

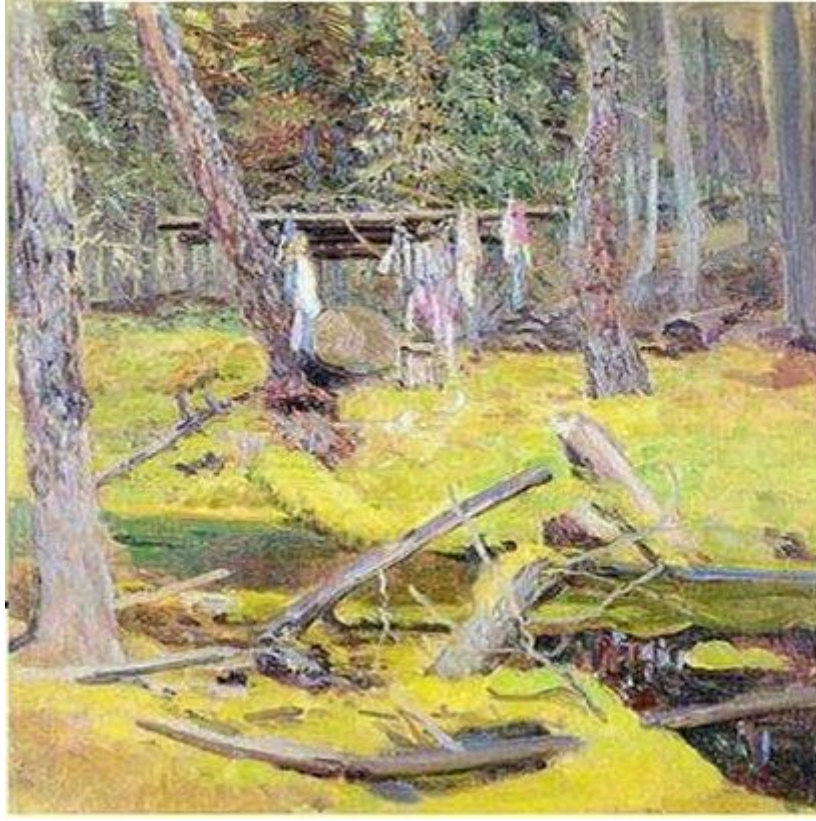
Resim-14: Çoros-Gurkin'in 1916 yılında çizdiği *Şaman Mezarı* isimindeki resmi.

<https://bigslide.ru/geografiya/48864-razrabotka-uroka-po-geografii-tradicii-i-obryadi-a.html>
12.12.2021)

(Erişim:

Resim-15: Çoros-Gurkin'in iskele tarzındaki Şaman mezarını betimlediği resmi.

<https://bigslide.ru/geografiya/48864-razrabotka-uroka-po-geografii-tradicii-i-obryadi-a.html>
12.12.2021)

(Erişim: